

**Tasavvufi Temellere Dayandırılan Enneagramın Tasavvuf Kavram-
larından İlâh-ı Mu'tekad, A'yân-ı Sâbite ve Rabbi Has Çerçevesinde
Değerlendirilmesi**

The Evaluation of the Enneagram Based on Sufi Foundations within the Fra-
mework of the Sufi Concepts of İlâh-ı Mu'tekad, 'Ayân-ı Sâbita, and Rabb Khâs

Doktora Öğrencisi Müberra Sarısoy Çakmak

Sakarya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Bilim Dalı
muberra_cakmak@hotmail.com

Sakarya University
Faculty of Theology
Department of Sufism
<https://orcid.org/0009-0007-8350-0949>
<https://ror.org/04ttnw109>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date Season
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article
09 Nisan | April 2025
11 Haziran | June 2025
30 Haziran | June 2025
Haziran | June
55
57-94

Atıf | Cite as

Sarısoy Çakmak, Müberra. "Tasavvufi Temellere Dayandırılan Enneagramın Tasavvuf
Kavramlarından İlâh-ı Mu'tekad, A'yân-ı Sâbite ve Rabbi Has Çerçevesinde Değerlendirilmesi".
Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 55 (Haziran 2025), 57-94.

<https://doi.org/10.70951/tasavvufdergisi.1672230>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından ince-
lenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two
referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının
teelif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC
BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal re-
tain(s) the copyright to their work licensed
under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical
principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sour-
ces used have been properly cited (Müberra Sarısoy Çakmak).

Yapay Zeka Kullanımı | Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama
kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri
ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. | No artificial intelligence-based tools or
applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the
author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Öz

Enneagram, insanların sahip olduğu mizaçları (birbiriyle bağlantılı) dokuz evrede değerlendiren, kendini tanımanın da ötesinde gelişim yöntemi sunan sistemin adıdır. Ermeni asıllı ezoterist George Gurdjieff (1866-1946) tarafından kurulan enneagramın kökeni hakkında farklı fikirler öne sürülmüştür. Enneagramı modern ve bilimsel kabul edenler olduğu gibi köklerini kadim geleneklerde arayanlar da olmuştur. Bazıları Katolik Hristiyanlık ve Kabala ile özdeşleştirirken bazı araştırmacılar tasavvufi geleneğe dayandığına dair çalışmalar ortaya koymuştur. Bu araştırmacılar Gurdjieff'in on beş sûfiden aldığı eğitimle öğretisini geliştirdiğini ancak ortaya koyduğu sistemin tasavvufi gelenekten uzaklaştığını tespit etmişlerdir. Tasavvufi gelenekten çıkarak modern bir görünüm kazanan enneagramın tasavvuf ile benzer yönleri bulunmaktadır. Enneagramın değişim ve gelişim esaslı yönü, tasavvufi eğitimin "hâl ilmi" oluşuyla örtüşmektedir. Ayrıca enneagram mizaç özelliklerinin insanın doğuştan getirdiği sabit hakikatlerini temsil etmesi, tasavvuf kavramlarından a'yân-ı sâbite ile açıklanabilmektedir. İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) ait bir kavram olan a'yân-ı sâbite, yaratılıştan gelen hakikatlere işaret etmeleri bakımından ilâh-ı mu'tekad ve rabbi has kavramları ile bağlantılıdır. Bu makalede tasavvufi eğitime dayandırılan enneagram, insanın özünü ifade eden tasavvufi kavramlardan a'yân-ı sâbite, ilâhî mu'tekad ve rabbi has ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, A'yân-ı Sâbite, İlâh-ı Mu'tekad, Rabbi Has, Enneagram.

Abstract

The Enneagram is a system that evaluates individuals' temperaments across nine interconnected phases, proposing a method for self-development that transcends self-knowledge. The Enneagram was developed by the Armenian-born esotericist George Gurdjieff (1866-1946). The origins of the Enneagram are not universally accepted. While some scholars accept the Enneagram as a modern and scientific system, others trace its origins to ancient traditions. While some researchers identify it with Catholic Christianity and Kabbalah, others have proposed studies suggesting its basis in sufi tradition. These researchers have determined that Gurdjieff developed his teachings through the training he received from fifteen sufis, yet the system he ultimately put forward diverged from the Sufi tradition. The enneagram, which emerged from the sufi tradition and gained a modern appearance, has identical aspects with Sufism. The Enneagram's emphasis on change and development mirrors the "science of state" in sufi education. The notion that the Enneagram's temperament traits embody immutable truths with which humans are born can be elucidated by the sufi concept of 'ayân sâbita. The 'ayân sâbita a concept attributed to Ibn al-'Arabi (d. 638/1240), is associated with the concepts of ilâh mu'tekad and rabb khâs in terms of pointing to the truths from creation. In this article, an effort has been made to evaluate the enneagram, which is predicated on sufi education, through the lens of sufi concepts of 'ayân sâbita, divine mu'tekad, and rabb khâs, which express the essence of the human being.

Keywords: Sufism, 'Ayân sâbita, Mu'tekad Divinity, Rabb khâs, Enneagram.

تقييم الإنياجرام المبني على أسس صوفية في إطار المفاهيم الصوفية الإله المعتقد والأعيان الثابتة و الرب الخاص

الملخص

الإنياجرام هو اسم النظام الذي يقيّم أمزجة الأشخاص (المتراطة) في تسع مراحل ، ويقدم طريقة للتطور تفوق مجرد معرفة الذات . أسسه العالم الباطني المولد الأرمني جورج غوردجييف (1866-1946) ، وقد طرحت أفكار مختلفة حول أصل الإنياجرام . فبينما هناك من يتقبله على أنها حديثة وعلمية ، هناك أيضا من يبحثون عن جذور الإنياجرام في التقاليد القديمة . فبينما يربطه البعض بالمسيحية الكاثوليكية والكابالا ، طرح عدد من الباحثين دراسات تفيد بأنه يستند إلى التقاليد الصوفية . وقد أكد هؤلاء الباحثون أن غوردجييف طور تعاليمه بالتدريب الذي تلقاه على يد خمسة عشر صوفيًا ، لكن النظام الذي طرحه ابتعد عن التقاليد الصوفية . فنهج الإنياجرام الذي اكتسب مظهرًا حديثًا من التقليد الصوفي ، له جوانب مقاربة مع الصوفية . فالجانب القائم على التغيير والتطوير في الإنياجرام يتطابق مع "علم الأحوال" في التربية الصوفية . بالإضافة إلى ذلك ، يمكن تفسير تمثيل خصائص مزاج الإنياجرام حقائق الثابتة التي يولد بها الإنسان من خلال المفهوم الأعيان الثابتة . ويرتبط مفهوم "الأعيان الثابتة" ، وهو مفهوم ينتمي إلى ابن العربي (ت 1240/638) ، بمفهوم "الإله المعتقد" و "الرب الخاص" من حيث الإشارة إلى الحقائق الفطرية في الإنسان . وقد حاولنا أن نقيم في هذا المقال في هذا المقال ، الذي يستند إلى التربية الصوفية ، مفاهيم "الأعيان الثابتة" و "الإله المعتقد" و "الرب الخاص" .

الكلمات المفتاحية : الصوفية ، الإله المعتقد ، الأعيان الثابتة ، الرب الخاص ، الإنياجرام .

Giriş

Tasavvuf, hâl ilmi olarak tanımlanmaktadır.¹ Hâl ilmi oluşu, tasavvufun insanın değişimini esas aldığını göstermektedir. Bu değişim bir hâlden bambaşka bir hâle değildir. Zira insanın özünde var olan hakikati sabittir ve bu sabit hakikatler a'yân-ı sâbite kavramıyla ifade edilmektedir. İnsanın kendi özünde olanı idrak edemediğinde fıtratına aykırı davranabilmesi mümkündür. Bu sebeple hakikatler sabit olmakla birlikte insanın kişiliğindeki görünürlüğü değişebilmektedir. Tasavvuf, insanın içinde bulunduğu hâlden a'yân-ı sâbitesine uygun hâle doğru değişim göstermesini öngörür. Başka bir ifadeyle insanın özünde ne varsa üzerindeki kir ve toz kaldırıldığında açığa çıkacak olan da odur. İnsanın kimyasında ne varsa işlenmesi durumunda ona uygun cevher ortaya çıkacaktır. Kimya ilminde enerjinin korunumu yasasındaki *“enerji yoktan var edilemez, varsa da yok edilemez; sadece form değiştirir”*² ilkesi insanın kimyası üzerinden ele alınırsa insandaki değişimin aslında bir form değiştirme olduğu söylenebilir.

Asr-ı saâdetde baskın mizacıyla ön plana çıkan Hz. Ömer üzerinden konu izah edildiğinde; adalet sahibi, dürüst, cesur kişiliğiyle tanınan Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce farklı bir kişiliğe sahip olmadığı görülür. Yaşadığı toplumda kız çocuklarının gömülmesi gerektiğine dair genel bir kabul varken kendi kız çocuğuna merhamet edip gereğini yerine getirmemesi Ömer b. el-Hattâb'ın adaletine pek tabi yakışmazdı. Kendi dünyasında doğel ru bildiğini yapmaktan çekinmeyen bu baskın karakter, İslâmiyet'i kabuünden sonra halim selim bir insan mı olmuştur? Yoksa aynı adalet vasfını Hak ve doğru olandan yana kullanmayı, özünde sahip olduğu öfkeyi kontrol ederek sadece zalimin karşısında öfkesini ortaya çıkarmayı mı başarmıştır? Hz. Ömer'in özünde var olan öfkeyi yok etmediğini ya da özünde olmayan bir adaleti İslâm'dan sonra kazanmadığı ortadadır. Zaten var olan ve onu o yapan tüm değerler İslâm'la birlikte terbiye edilmiş ve kemâle erişmiştir.

1 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 55.

2 Ünal Çamdalı, “Termodinamik ve Sosyal Sistemlerin Yakın Çevre İlişkilerindeki İlginç Benzeşim, Değişim ve Bir Sonuç-Bir Ümit”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67/02 (Şubat 2012), 214.

Enneagram mizaç sistemi, tasavvufî eğitimin esasları olan değişim ilkesine uygundur. Zira enneagramın insana sunduğu ana mizaç, kanat tipi³, sağlıklı, orta ve sağlıksız kişilik düzeyleri, rahatladığı durumda başka mizacın olumlu özelliklerini yansıtmaya, stres altında bir başka mizacın olumsuz özelliklerini yansıtmaya gibi çok yönlü sistemi, insanın değişkenliğine işaret etmektedir. Enneagram ve tasavvuf arasındaki bu yakınlık, enneagramı konu edinen eserlerde yüzeysel olarak enneagramın kökeninin tasavvufa dayandığı şeklinde ifade edilmektedir.⁴ Ancak enneagramın kurucusu George Gurdjieff'in (1866-1946) on beş mutasavvıftan⁵ eğitim aldıktan sonra bu sistemi geliştirmiş olması, enneagramın sûfî geleneğe dayandırılmasının sadece bir varsayımdan ibaret olmadığını göstermektedir.

Psikiyatr Dr. Mustafa Merter enneagrama yer verdiği *Nefs Psikolojisi* kitabında enneagram ve tasavvuf arasındaki benzerlikten ötürü enneagramın tasavvuf menşeli olabileceğini ifade etmiştir. Kâmil bir mürid enneagrama ihtiyaç duymaksızın insanların mizacını anlayabileceği için Merter, bu şemanın Gurdjieff'in anlayabilmesi için bir mürid tarafından çizilmiş olabileceği kanaatinde dir.⁶

Türkiye'de enneagram çalışmaları daha çok sertifika programlı eğitimler üzerinden yapılmakla birlikte 2007 yılından itibaren akademik alanda tezler verilmeye başlanmıştır. Din, eğitim, psikoloji, sosyoloji gibi alanlardan inşaat mühendisliği, beslenme ve diyetetik, güzel sanatlara kadar birçok farklı alanda yüksek lisans türünde tezler hazırlanmıştır. Doktora düzeyinde de eğitim ve işletme alanında tezler verilmiştir. Ziya Selçuk en-

3 Enneagram sisteminde, ana mizaç tipi dışında her insanın kişiliğinde etkin olan bir de kanat tipi bulunmaktadır. Kanat tipi bir kişinin ana mizacının bir üstündeki ya da bir altındaki mizaç olmasıdır. Örneğin: Tip 1 için kanat tipi ya tip 2 ya da tip 9 dur. Ancak herkesin kanat tipinden etkilenmesi farklı olduğundan farklı kişilik özellikleri görülmektedir. Bakınız: İsmail Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 51.

4 David N. Daniels-Virginia A. Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, çev. Seda Darcan Çiftçi (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 9.

5 Whitall N. Perry, Rafael Lefort, *Gürciye ve Gizli Üstadları, Sufizmi Kullanan Modern Akımlar*, çev. Cengiz Erengil (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 123.

6 Mustafa Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyalara Dili* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 350.

enneagramı Türkçe'ye kazandırmak adına DTMM (Dokuz Tip Mizaç Modeli) olarak yeniden isimlendirmiştir. Bu alanda Enver Demirel Yılmaz ile yazdığı *Ebeveyn Benim, Dokuz Tip Mizaç Modeline Göre Ebeveyn-Çocuk İlişkileri*⁷ isimli eseriyle enneagrama dair farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Enneagram üzerine yapılan ilahiyat alanındaki tez çalışmalarının geneli din psikolojisine ait konuları içermektedir. Ancak enneagramın tasavvufi açıdan ele alındığı makaleler mevcuttur. Örneğin *Enneagram Kişilik Tiplerinin Karar Verme Tarzlarının Nefs Psikolojisine Göre Analizi* isimli bir makale bulunmaktadır.⁸

Bu çalışmada, enneagramı sûfi esaslara dayandıranların görüşleri esas alınarak enneagram ve tasavvuf arasındaki benzerlik kısmen incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda tasavvufta insanın varoluşunu, benliğini, özünü ve hakikatini ifade eden kavramlardan üç tanesi seçilmiştir: İlâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has. Özellikle bu kavramların seçilmesinin sebebi, insanın çekirdeğini ifade eden mizacı da içine almasından kaynaklanmaktadır. İlâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has kavramları mizaç kavramından çok daha kapsayıcı anlamlar içermektedir. Fıtrat ve mizaç gibi varoluşsal özelliklerimizi ifade eden kavramlar ise bu kavramların kapsadığı hakikatlerin bir parçası olmaktadır.⁹ İlâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has kavramların İbnü'l-Arabî'ye ait olması, enneagram ile İbnü'l-Arabî arasında bağlantı kurulmaya çalışılması şeklinde anlaşılmamalıdır. Aksine bağlantı çalışması, tasavvuftaki öz ve hakikate karşılık gelen kavramlar özelindedir.

İlâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has kavramlarının hakikati, şehadet alemine inildiğinde, insanın cismanî kalıbında farklılaşabilmektedir. İnsanın özünde olan hakikatlerin kişilik boyutunda değişkenlik göstermesi, enneagram modelinde sağlıklı düzey, orta düzey ve sağlıklı düzey

7 Bakınız: Ziya Selçuk- Enver Demirel Yılmaz, *Ebeveyn Benim, Dokuz Tip Mizaç Modeline Göre Ebeveyn-Çocuk İlişkileri* (Ankara: Mizmer Yayınları, 2018)

8 Bakınız: Halis Demir vd., "Enneagram Kişilik Tiplerinin Karar Verme Tarzlarının Nefs Psikolojisine Göre Analizi", *Amasya İlahiyat Dergisi*, 21 (Aralık, 2023)

9 Fıtrat kavramı için bakınız: Hayati Hökelekli, "Fıtrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996.), 13/47

ile stres hattı ve rahat hattı gibi kavramlarla karşılanmıştır. Sağlıklı, orta ve sağlıksız şeklinde ele alınan kişilik düzeyleri, nefis mertebelerindeki gibi dikey bir gelişimi ifade etmekte ve bu yönüyle enneagram mizaç modeli insanın tekâmülünde yol gösterici bir fonksiyona sahip görünmektedir.

Bu makalede öncelikle ilâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has kavramları tasavvuf literatürüne göre ele alınmıştır. İkinci olarak enneagramın ortaya çıkışına ve enneagram mizaç tiplerine yer verilmiştir. Son olarak ilâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has kavramları çerçevesinde enneagram mizaç tiplerini değerlendirmiştir. Enneagram mizaç tiplerinin sağlıklı düzey, orta düzey ve sağlıksız düzey olarak belirlenmiş davranışları ile stres hattı ve rahat hatlarındaki ifade edilen davranışları çerçevesinde muhtemel rabbi hasları ve muhtemel ilah algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kısımdaki bilgiler enneagram mizaç tiplerinin özelliklerinden yola çıkarak belirlenmiştir.

1. İlâh-ı Mu'tekad, A'yân-ı Sâbite ve Rabbi Has Kavramları

İlâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından sistemleştirilerek tasavvuf ıstılahına kazandırılmış önemli kavramlardır. *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserindeki konular arasında ilâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has meseleleri en önemli mevzular olarak kabul edilebilir.¹⁰

Bu üç kavramı ayrı ayrı ele alacak olursak ilâh-ı mu'tekad; ilâh-ı mah-lûk (zihinde-oluşturulan ilâh), el-Hakku'l-itikadî (inanca bağlı ilâh), el-Hakku'l-mu'tekad fi'l-kalbi (kalpte inanılan ilâh) gibi terimlerle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.¹¹ Bu terimlerden anlaşılacağı üzere ilâh-ı mu'tekad kavramı, insanın zihin dünyasında kendi kabiliyetince oluşturup kalbine yerleştirdiği Allah tasvirini ifade etmektedir. İbnü'l-Arabî'ye göre her insan, ilâhı hakkında bir bilgi üretir (ki bu durum kaçınılmazdır) ve bu bilgiyle Rabbini

10 İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022), 303.

11 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004), 361.

aramaktadır. Ancak nefsiyle bir arayışa girerse İbnü'l-Arabî'nin tabiriyle ilâhına “*ol demiştir o da oluvermiştir.*” İnsanın bu yanılsamadan kurtulması ve Allah'ı isim ve sıfatlarıyla doğru tanıyıp bilmesi ancak Allah'a, peygamberlerin bildirdiği şekilde inanmakla mümkündür.¹² Allah'ın vahiyle bilinmesi “*Hakk-ı Meşru*” kavramıyla karşılanmıştır.¹³ Allah'ın sıfat ve isimleri vahiyle öğretilmeden evvel, insanın ilâhı hakkındaki tasavvuru, *Mesnevî*'de anlatılan karanlık bir odada fili tanımlamaya çalışan insanların haline benzetilmiştir.¹⁴ Nasıl ki fili tek bir uzvu üzerinden tanımlayanlar file yanlış bir şey atfetmemekle birlikte onu eksik tanıyacaktı ise insanın kendi sınırlı zihin dünyasında Allah'ı tasavvur etmesi, O'nun hakkında doğru bir bilgi olsa dahi eksiklik içermektedir.

“*Ben kulumun zannı üzereyim*”¹⁵ kudsî hadisinde ifade edildiği üzere kulların Allah hakkında bir zannı mevcuttur. Bu açıdan ele alındığında ilâh-ı mu'tekad kavramını “*İlâh Hakkındaki Zan*” olarak tanımlamak daha isabetli olacaktır.¹⁶ Ancak zan, Allah'ın isim ve sıfatlarını insanın algısıyla sınırlamakta ve daraltmaktadır. İnsan kendi belirlediği bu sınırlar çerçevesinde bir tecelli gördüğünde kabul ederken, sınırlarının dışındaki tecellilerde inkara düşebilmektedir.¹⁷ Abdülkerîm Cili (ö. 832/1428) de her insanın rab hakkında bir itikadının olduğunu ancak bazı durumlarda bu algının yanlış ve sahte bir inançtan ibaret olduğunu söylemiştir.¹⁸

A'yân-ı sâbite, *mümkün* olarak ifade edilen yaratılan varlıkların Allah Teâlâ'nın ilmindeki sabit hakikatleridir.¹⁹ Başka bir ifadeyle a'yân-ı sâbite,

12 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, 362.

13 Ekrem Demirli, “Mesnevî'yi Fusûsu'l-Hikem'e Göre Yorumlamak 'İlâh-ı Mu'tekad' ve Mevlânâ'nın Mesnevisinden Hikâyeler”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2005), 348-349.

14 Demirli, “Mesnevî'yi Fusûsu'l-Hikem'e Göre Yorumlamak”, 353.

15 Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhü'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), “Edebü'l-Müfred”, 276.

16 Demirli, “Mesnevî'yi Fusûsu'l-Hikem'e Göre Yorumlamak”, 354.

17 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 112.

18 Abdülkerîm Cili, *İnsan-ı Kâmil*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun, nşr. Selçuk Eraydın vd. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 174.

19 Abdulrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü, Lataifü'l-a'lâm fi işaretü ehli'l-ilhâm*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 72; Cili, *İnsan-ı Kâmil*, 163.

hakikatlerin duyularla algılanabilen makul bir alemin varlığını ifade etmektedir.²⁰ Bu hakikatler varlığa gelmeden evvel nasıl ise varlık aleminde değişmeden aynı kalmaktadır.²¹ Değişkenlik göstermemesi ve sabitlik durumu, yaratılışa nakşedilen sabit hakikatleri idrak etmenin kader sırrına kapı araladığını göstermektedir.²² Zira yaratılıştaki hikmeti görebilmek kadere gönülden teslimiyeti getirmektedir. Teslimiyet, Allah'ın takdir ettiği hakikate gönül hoşluğuyla rıza göstermektir. Hakikatin insanda görünür olması için gayret etmek ise Hak'tan gelene razı oluşun sonucudur.

İbnü'l-Arabî'ye göre yaratılış üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada varlıklar, aralarında bir farklılaşma olmaksızın Allah'ın ilminde bir bütün olarak bulunmaktadır. İkinci aşamada birbirinden farklılaşmış bir şekilde Allah'ın ilminde yer almaktadırlar. Bu aşamadaki durumları a'yân-ı sâbite olarak isimlendirilmiştir. Üçüncü aşama ise a'yân-ı sâbite olarak var olan hakikatlerin varlık alemine zuhur etmesiyle oluşur. Böylece varlıklar aleminde görünen her şey Allah'ın varlığının değişik suretlerde tecellisinden ibarettir.²³ Bu ilâhî tecellinin lütfuyla mümkün olanlar varlık kazanmaktadır. Varlıklar aleminde görünür olan tüm mevcudât ilâhî tecellinin nurunu üzerinde taşımaktadır. Bu nur ilâhî isimlerdir. İbnü'l-Arabî'ye göre her kul ilâhî ismin görünür olduğu zorunlu mahaldir.²⁴ Başka bir ifadeyle insan ilâhî isimlere vârislik yapmaktadır.²⁵ İnsanın sahip olduğu esmâsı onun rabbi hassı olarak ifade edilmektedir. Rabbi has, insanın Allah ile irtibatını sağlayan, onun bâtınını ve hakikatini oluşturan, kendisine özel, Allah'ın isimlerinden bir isimdir.²⁶ Abdülkerîm Cîlî'ye göre Allah insanı isimleriyle le isimlendirmiş ve sıfatlarıyla ziynetlendirmiştir.²⁷ Her kula ait bir isim

20 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, çev. Ahmed Avni Konuk, nşr. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın (İstanbul: M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 3/ 26.

21 Süleyman Uludağ, "A'yân-ı Sâbite", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/199.

22 Ebu'l-Alâ Afîfî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 278

23 Uludağ, "A'yân-ı Sâbite", 4/ 198.

24 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, 608.

25 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, 340.

26 İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 2/ 138.

27 Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, 43.

olmakla birlikte bu isim onun sırât-ı müstakîmi olmaktadır. Yani taşıdığı esmâ onu Allah’a ulaştıracak bir yolu ifade etmektedir. Böylece her insana özel bir esmâ düşünüldüğünde “*mahlûkatın nefesleri sayısınca Hakk’a giden yol*” ortaya çıkmaktadır.²⁸ Hakk’a giden yolda insanın kendisini yani rabbi hassı olan özel esmâsını tanıması gerekmektedir. İbnü’l-Arabî’nin bu mârifetle *nefsini tanıyanın Rabbini de tanıyacağını* söylemesi ilâhî isimlerin hem insanın kendisini hem de Allah’ı doğru tanıması hususunda önemli olduğunu vurgulamaktadır.²⁹

Kısaca ilâh-ı mu’tekad, a’yân-ı sâbite ve rabbi has kavramları bir bütün olarak ele alındığında bu kavramların Allah’ın bilinmesi hususunda birbirleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. İlâh-ı mu’tekad insanın zihin dünyasında oluşturduğu tanrı tasavvurunu temsil ederken, insanın inandığı ilâhına yüklediği vasıfların çerçevesini ise yine insanın sahip olduğu özellikler belirlemektedir. Bu özellikler ise a’yân-ı sâbite kavramı ile karşılanmaktadır. Başka bir ifade ile herkes için a’yân-ı sâbite farklılık arz edeceğinden herkesin ilâhı hakkındaki fikri farklı düzeyde olacaktır. Her insan için özel olan a’yân-ı sâbite, kişinin kendisine özel rabbi yani rabbi hassı olmaktadır.³⁰

2. Enneagram

Enneagram kelimesi Yunanca *ennea* (dokuz) ve *grammos* (yazılı ve çizili) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur.³¹ Mizaç analizi yapan bu sistemin ismindeki dokuz, ilk bakışta kişilik tiplerinin dokuzla sınırlandırıldığı gibi bir algı oluştursa da değişimi mümkün kılan dinamik bir yapıya sahiptir. Bir daire içinde dokuz noktanın ilgili oldukları noktalarla birleşmesiyle ortaya çıkan *dokuz köşeli yıldız* ile sistemin dinamikliği ifade edilmektedir.³²

28 İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 2/ 268.

29 İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 3/ 33.

30 İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, 303-310.

31 Carole M. Cusack, “The Enneagram: G.I Gurdjieff’s Esoteric Symbol”, *Researchgate* (Erişim 3 Ekim 2023).

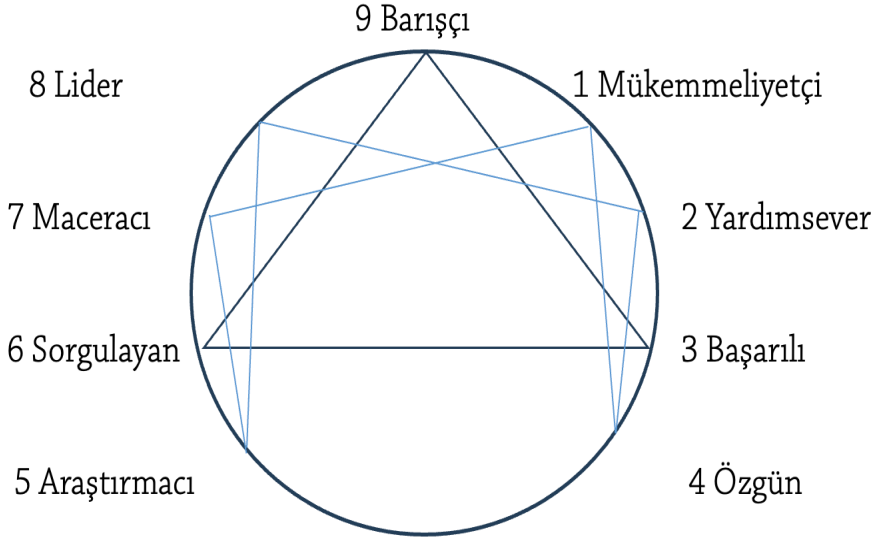
32 Mark Sedgwick, “Sufism and the Enneagram”, *Esoteric Transfer and Constructions, Judaism, Christianity and İslâm*, ed. Mark Sedgwick, Francesco Piraino, Palgrave Macmillan, (PDF: Palgrave Macmillan Yayınları, 2021), 221.

Kişilik tiplerini belirlemeyi sağlayan bu geometrik figür evrensel bir sembol olarak tanımlanmaktadır.³³

Şekil 1: Enneagram Mizaç Tipleri Sembolü³⁴

2.1. Enneagramın Ortaya Çıkışı ve Tasavvufî Kökeni

Enneagram, ezoterist kabul edilen Ermeni asıllı George Gurdjieff tarafından 1916'da ilk defa Rusya'da belgelenmiştir.³⁵ Gurdjieff, 1919'da Tiflis'e geçerek "İnsanın Uyumlu Gelişimi Enstitüsü"nü (*The Institute for the Harmoni-*

ous Development of Man) kurmuştur. İstanbul, Berlin ve Londra'da çalışma merkezleri açmıştır.³⁶ Gurdjieff'in enstitüsünde öğrencilerine enneagramı uygulatma yöntemi oldukça dikkat çekicidir. Enstitüsünün salon zeminine

³³ Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 219.

³⁴ Enneagram 9 mizaç tipine verilen isimler değişebilmektedir. Bu sebeple tip 1, tip 2 şeklinde sayısal olarak ifadelendirmek daha uygun olmaktadır. Ancak genel hatlarıyla mizaç özelliklerinin anlaşılması için ortak kullanılan isimlendirmelerden istifade ettik. Farklı isimlendirmeler ve sembol için bakınız: Daniels-Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 26.

³⁵ Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 219.

³⁶ Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 125.

çizili birden dokuza kadar sayılardan oluşan dokuz köşeli yıldızın etrafında, öğrencilerinin sıralanıp ritmik hareketler sergilediği anlatılmaktadır.³⁷ *Mistik raks* denilen beden hareketleri öğrencileri tarafından Gurdjieff'in eserlerinin okunduğu esnada yapılan bir tür ritüel olarak kabul edilmektedir. Bu hareketleri derviş uygulamalarına benzeten Rafeal Lefort, kitabında ritüellerde söylenen bir ilâhîde Hz. Muhammed (s.a.v)'in soyundan gelen seyyidlerden bahsedildiğine değinmiştir.³⁸ Bir mizaç şemasının ötesinde evreni sembolize eden bu karmaşık figürü, Gurdjieff'in izinden giden psikiyatr Oscar Ichazo ile öğrencisi Claudio Naranjo kişilik geliştirme şeması olarak sunmuşlardır.³⁹ Bununla birlikte Amerikalı Laleh Bakhtiar, Fransız Amanoullah de Vos, Arjantinli Hamidah Torres ve Abdulkerim Baudino tasavvuf ile enneagramı sentezlemişlerdir.⁴⁰

Enneagramın ortaya çıkışında Gurdjieff'in hangi kaynaklardan istifade ettiği, enneagram araştırmacılarının tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede farklı görüşler öne sürülmüştür:

- a. Bir grup; enneagramı, modern ve bilimsel olarak değerlendirip, kadim kökenini göz ardı etmiştir.
- b. Gurdjieff'in bazı takipçileri bu sistemi sadece bir kişilik testi olarak değil, kadim ve ezoterik kökenli evrensel sembol olarak kabul etmiştir.
- c. Bazı araştırmacılar ezoterik değil sûfi kökenli olduğunu kabul etmiştir.
- d. Bazıları ise Katolik Hristiyanlık ve Kabala ile özdeşleştirmiştir.⁴¹

37 Helen Palmer, *Ruhun Aynası Enneagram'a Yansıyan İnsan Manzaraları*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2010), 27.

38 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 126.

39 Merter, *Nefs Psikolojisi*, 350.

40 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 13.

41 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 220.

Bu çalışmada yukarıdaki görüşlerden enneagramın sûfî kökene dayandırılması üzerinde durulacaktır. Diğer görüşü savunanlar sûfî kaynağa dayandırılmasına itiraz ve eleştiride bulunmuşlardır. Ancak bu makalede enneagramın kökenine dair yapılan bütün değerlendirmeler ele alınmayacağından sûfî kökene dair itiraz ve eleştiriler de yüzelsel değinilecektir. Zira sûfî kökene dair itirazda bulunan Gurdjieff taraftarları, onun öğretisinin tasavvufa dayanmadığını savunmaktan ziyade tasavvufa yönelik eleştirel bir tutum ve tavır içindedirler.⁴²

Gurdjieff'in yakınında olan insanlar, onun özellikle Nakşibendiyye sûfilerinden öğrendiği tekniklerle çalışmalarını ortaya koyduğuna inanmaktadır. J. G. Bennett (1897-1974) Gurdjieff'in sûfî yönünün daha ağır bastığını düşünmektedir.⁴³ Bennett Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de bulunmuş ve iyi Türkçe öğrenmişti. Gurdjieff'in sûfî öğretisini çözebilmek için 1952'de Şam'da Türkçe bilen mürşid olarak Abdullah Dağıstânî'ye (ö. 1393/ 1973) ulaşmıştır. Ancak Dağıstânî'nin Gurdjieff'in sırrına vâkıf olamadığını düşünerek İngiltere'ye geri dönmüş ve Nakşibendî esaslara dayandığını düşündüğü Gurdjieff'in öğretisindeki sûfî kökenleri yaşatmaıya devam etmiştir.⁴⁴ Bennett'in sûfî bir kişilik olarak resmettiği Gurdjieff, kendisini *dev şeytan* olarak adlandırmış ve büyücü, şifacı ve mucizevî bir kişi olarak tanıtmıştır.⁴⁵ Gurdjieff tasavvufî öğretileri hakikatinden uzaklaştırıp kendi amacının aracı olarak kullandığı için Avrupa'da tasavvuf öncülerinden sayılan René Guénon (ö. 1370/ 1951) tarafından da tenkit edilmiştir.⁴⁶

Gurdjieff'in takipçilerinden Rafael Lefort, onun eğitimine destek olan isimlerle görüşmek için yola koyulmuş ve uzun uğraşlar sonucu bu kişilere ulaşmıştır. Böyle bir uğraşa girmesinde; Gurdjieff'in felsefesinin temelinde doğu ritüellerinin ve derviş uygulamalarının bulunmasını, yazılarında sûfî düşüncelerinin olmasını, ritüeller için hazırlanan ilâhîlerde Hz. Pey-

42 Bakınız: James Moore, "Neo-Sufizm, The Case Of İdries Shah", Gurdjiefflegacy (Erişim 27 Mayıs 2025)

43 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 30.

44 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 13.

45 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 31-32.

46 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 17.

gamber'in soyundan gelen seyyidlerden bahsediliyor olmasını sebep olarak göstermektedir.⁴⁷ Rafael Lefort Gurdjieff'in sûfilerle olan bağıını bulabilmek için Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'a gitmiştir. Lefort, Türkçe'ye "*Gürçiyev'in Gizli Üstadları*" olarak kazandırılan "*The Teacher of Gurdjieff*" eserinde Gurdjieff'in üstadları dediği mürşidlerin isimlerini şöyle sıralamıştır:

Halıcı Hakîm Abdülkâdir (Adana)

Hattat Hâşim Muhammed (Bağdat)

Şeyh Davûd Yûsuf (Irak)

Bakırcı Atâullah Kirmânî (Şam)

Şeyh Hasan Efendi (Kudüs)

Tüccar Muhammed Muhsin (Halep)

Şair Kâzî Haydar Gül (Humus)

Şeyh Pir Dâvûd (İstanbul)

Davulcu Daggaş Rüstem (Tebriş)

Şeyh Abdülmuhyî (Kahire)

Şeyh Şah Naz (Konya)

Hasan Kerbelâî (Meşhed)

Şeyh Muhammed Davud (Kandahar)

Demirci Ahmed Muhammed Sarmûnî (Peşaver)

Şeyhu'l-Meşâyih (Celalâbâd)⁴⁸

Lefort, ismi geçen sûfilerle tek tek görüşmüş ve yolculuktaki deneyimlerini ve Gurdjieff hakkında ulaştığı sonuçları kitabında yazmıştır. Lefort'un "*Gürçiyev'in öğretisi*" olarak peşine düştüğü ilim enneagramdan ibaret

47 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 126.

48 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 123.

değildir. Enneagram Gurdjieff'in favori sembolü⁴⁹ kabul edilmekle beraber bu sembol kişilik analizinin ötesinde belli ritüelleri içeren karmaşık bir yapıdadır. Bu sembolün kozmolojideki süreklilik hareketini temsil ettiği ifade edilmektedir.⁵⁰ Gurdjieff'in ilâhî olanla bütünleşmeyi ifade eden ruhsal dönüşüm⁵¹ hedefi, her şeyin Mutlak olandan çıktığı ve farklılaşmayla görünüşte çeşitliliğinin oluştuğu düşüncesi, kendini bilmek, hakikî kendilik ve buna erişmek için ölmesi, bu ölümün gerçekleşmesi için de *uyanması* gerektiği⁵² gibi düşünceleri; tecelli, vahdet-i vücud, fenâ, yakaza gibi tasavvuf kavramlarıyla örtüşmektedir. Zira Lefort bu yolculuğu esnasında tasavvuf eserlerinden *Mesnevî*'yi okuduğunda Gurdjieff'in eserlerinin kaynağını okuyormuş gibi hissettiğini anlatmıştır.⁵³ Ayrıca Gurdjieff'in üstadlarından saydığı Ahmed Mustafa Sarmûnî Lefort'a, Gurdjieff'in ziyadesiyle istifade ettiğini düşündüğü, Hâkîm Senâî'nin *Hadikatü'l-Harika* (*The Walled Garden of Truth*) adlı eserinin İngilizcesini okumasını tavsiye etmiştir. Lefort bu kitabın Gurdjieff'in yazılarının temeli ve kendisinin de aradığı kanıt olduğunu söylemektedir.⁵⁴ Whitall N. Peryy (ö. 2005) de Gurdjieff'in uygulamalarının Yesevî tarikatının uygulamalarıyla benzer olduğu⁵⁵, *kendini bilmek* üzerine sözlerinin ise sûfî Abdulhâlık Guçduvânî'den (ö. 575/ 1179) alıntı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Görüldüğü üzere Gurdjieff'in öğretileri üzerine araştırma yapanlar onda tasavvufî izlere rastlamışlardır. Muhtemeldir ki her biri, kendi tasavvufî bilgisi çerçevesinde, Gurdjieff'in öğretilerini belli tarikatlarla yakınlaştırmışlardır. Bennet onda Nakşibendiyye izleri görürken Peryy onun öğretilerini Yeseviyye tarikatının uygulamalarına yakın hissetmiştir. Lefort ise önce *Mesnevî*'yi okumuş ve benzerlik bulmuş, *Hadikatü'l-Harika*'yı okuduktan sonra ise Gurdjieff'in düşüncesinin asıl temelini bulunduğunu iddia etmiştir.

49 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 66.

50 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 67.

51 Cusack, "The Enneagram: G.I Gurdjieff's Esoteric Symbol".

52 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 58, 59.

53 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 182.

54 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 215.

55 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 26.

56 Perry- Lefort, *Gürçiyev ve Gizli Üstadları*, 58.

Gurdjieff, Afganistan'ın Hindikuş dağlarında "Sarmâni/Sarmoung" adlı bir derviş grubuyla görüştüğünden bahsetmiştir. Ancak böyle bir sûfi grubu ya da tarikatın varlığı ispat edilememiştir.⁵⁷ Bennett'e göre ise Gurdjieff'in çalışmalarını yaptığı yer Yesevî tarikatı tekkesidir.⁵⁸ Ancak Gurdjieff, farklı tekkelerde faaliyet göstermekle birlikte, tasavvuf ile ilgili çalışmalarını yürütürken belli bir tarikata bağlı hareket etmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu boşluktan istifade ederek 1912 yılından itibaren etrafında öğrenciler toplamayı başarmıştır. 1920'li yıllarda İstanbul'da Mevlevî tarikatının sema mukabelelerinde bulunmuştur. Aynı yıllar Avrupa'ya giderek *Dördüncü Yol* ekolünü başlatmıştır. Kurduğu bu ekolle insanların rüyada olduklarını ve uyandırılmaları gerektiğini ancak mevcut dinlerin insanları uyandırmak için yeterli olmadığını savunmuştur. Böylece Gurdjieff kökleri tasavvufa uzanan ancak İslâm dininin esaslarından bağımsız yeni bir sistem kurmuş ve tarikat şeyhi gibi faaliyet göstermiştir.⁵⁹

Bennett, Ichazo ve Naranjo gibi enneagram takipçileri enneagramın kaynağını tasavvufa dayandırmış ancak enneagramı tasavvufta uygulanır hale getirememişlerdir. Enneagramın sûfi anlayışını ve uygulamasını geliştiren ilk kişi İran kökenli Amerikalı Laleh Bakhtiar (ö. 2020) olmuştur. Ona göre enneagram sûfi kaynaklı olmakla birlikte enneagramın içinde sûfi gelenek kaybolmuştur ve geri kazanılması gerekmektedir.⁶⁰

Kısacası Gurdjieff, başta enneagram olmak üzere diğer manevi uygulamalarını yukarıda ismi geçen sûfilerden öğrenmiştir. Ancak tüm bu bilgiler harmanlayarak modern bir uygulama geliştirmeye çalışmış ve tasavvuf çizgisinden uzaklaşmıştır. Zira o öğretilerinde tasavvuf geleneğine genişçe yer vermekle birlikte diğer dinlerden de söz ettikten sonra hepsinin ötesinde kendi keşfini sunduğunu iddia etmiştir.⁶¹ Dr. Mustafa Merter ilk bakışta rahmani gelmeyen enneagramın, klinik araştırmalar neticesinde bilimsel

57 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 230-; Merter, *Nefs Psikolojisi*, 350.

58 Perry- Lefort, *Gürciye ve Gizli Üstadları*, 26.

59 Merter, *Nefs Psikolojisi*, 350.

60 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 233-234.

61 Perry- Lefort, *Gürciye ve Gizli Üstadları*, 67-68.

geçerliliğinin ispat edildiğini ve insanın kendisini tanıma konusunda büyük rol oynadığını bu sebeple de istifade edilmesinin uygun olduğunu ifade etmektedir.⁶²

2.2. Enneagram Kişilik Tipleri

Enneagram, öz ve kişiliği birbirinden ayırarak, özün doğuştan geldiğini ve insana ait gerçeklik olduğunu, kişiliğin ise çevrenin etkisiyle oluşan sahte bir yapı olduğunu kabul etmektedir.⁶³ Enneagramın mizaç modelinde dokuz adet kişilik tipi bulunmakta ve bunlar sayı ile ifade edilmektedir. Kişinin baskın özelliklerini toplayan ve aslında özü olan tip kişinin ana tipi olarak kabul edilmektedir. Ana tipine karşılık gelen sayının bir önceki ya da bir sonraki tipi, o kişinin kanat tipini oluşturmaktadır. Kanat tipi ise kişinin diğer tiplerden az da olsa aldığı özellikleri temsil etmektedir.⁶⁴

Ana tipin yanı sıra kanat tip ile insanın mizacındaki birçok yöne işaret eden enneagram, kişinin duygu değişim durumlarında farklı bir kişiliğin özelliğini sergilediğini tespit etmiştir. Bu duygu değişim durumları stres hattı ve rahat hattı olarak ifade edilmektedir. Kişinin stres durumlarında sergilediği davranışlar, hoşlanmadığı hatta eleştirdiği kişilik özellikleri olabilmektedir. Aksine rahat hattında sergilediği davranışlar ise en çok ihtiyaç duyduğu ve kendisini tamamlayacak düzeyde kişilik özellikleri olmaktadır.⁶⁵ Ayrıca kişilik tiplerinin sergilediği özellikler insanın gelişimi düzeyinde farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar sağlıklı seviye, orta seviye ve sağlıklısız seviye olarak sınıflandırılmaktadır.⁶⁶ Böylelikle aynı kişilik tip grubunda olan insanlar arasında farklı davranışların görülmesini mümkün kılmaktadır.

Ana tip, kanat tipi, stres hattı, rahat hattı ve kişiliğin değişik görünüm seviyeleriyle mizacın ele alınması, insanı tekdüze tanımlayan diğer

62 Merter, *Nefs Psikolojisi*, 352.

63 Sedgwick, "Sufism and the Enneagram", 225.

64 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 51.

65 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 52.

66 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 58.

kişilik tiplerinden enneagramı ayırmaktadır. Bu yönüyle tasavvufun hâl ilmi oluşuyla yani değişkenliğiyle ve dikey gelişim usulüyle örtüşmektedir.

Dr. Ziya Selçuk ve Psikiyatrist Dr. Enver Demirel Yılmaz enneagram sistemini DTMM (dokuz tip mizaç modeli) olarak düzenlemiş ve tiplerin kişilik gelişimi için farklı metotlar sunmuşlardır. Dört aşamada değerdendirikleri bu gelişim metodu şöyledir:

- a. Desteklenmesi Yararlı Olan Doğal Kişilik Özellikleri
- b. Dengelenmesi Gereken Doğal Kişilik Özellikleri
- c. Önlenmesi Gereken Olumsuzluğa Açık Kişilik Özellikleri
- d. Kazandırılması Gereken Sentetik Kişilik Özellikleri⁶⁷

Bu özellikler arasından üzerinde durulması gereken kazandırılması gereken sentetik kişilik özellikleridir. Zira diğer özelliklere dikkat edilirse bunlar insanda var olan özelliklerdir. Fark edilmesi ve geliştirilmesi ya da aşırılığının önlenmesi nispeten daha kolay olabilmektedir. Kişide bulunmayan ancak gayret neticesinde elde edebileceği özellikler, onda var olan özelliklerin değişim kazanmasından daha zor bir etki alanını temsil eder. Kazandırılması gereken sentetik özellikler bu imkansız gibi görülen durumu mümkün kılan gayreti temsil etmektedir.

Enneagram kişilik tiplerinin genel özellikleri kısaca şöyledir:

Tip 1: Tip 1 enneagramda mükemmeliyetçi olarak tanımlanmaktadır. ⁶⁸ Bu mizaca sahip olan insanların her işinde düzen, titizlik ve ciddiyet görülmektedir. Kural ve ilkelere riayet eden, herkesin aynı özenle kurallara uymasını bekleyen, hata ve yanlışlara karşı toleransı olmayan mizaç tipidir. Bu sebeple eleştirel bir tavır içine girmekte, yanlış olanı düzeltmekten

⁶⁷ Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim, Dokuz Tip Mizaç Modeline Göre Ebeveyn-Çocuk İlişkileri*, 27.

⁶⁸ Sandra Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, çev. Sema Özgün (İstanbul: Omega Yayınları, 2018), 163; Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 37.

kendilerini alıkoymamaktadırlar. Planlı, programlı, sorumluluk sahibi, yanlış yapmaktan korkan, dürüst, çalışkan ve idealist kişiliklerdir.⁶⁹ Tüm bu olumlu özeller kontrol edilemediğinde ve aşırıya gittiğinde olumsuz özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; yanlış düzeltmeye olan meyli aşırı detaycılığa, eleştirel ve yargılayan bir tutuma, gergin ve sert bir kişiliğe dönüşebilmektedir.⁷⁰ Tip 1'ler stres halinde tip 4'ün sağlıksız düzeydeki umutsuz ve karamsar tutumlarını sergilemektedir. Rahat hattında ise tip 7'in olumlu özellikleri olan iyimser, kabullenici ve neşeli tavrını sergilerler.⁷¹

Tip 2: Sosyal kişilikleriyle ön plana çıkan tip 2'lerin en belirleyici özellikleri yardımseverlikleridir. Çevresinde olup bitenlere karşı duyarlı, hassas, fedakâr, sıcakkanlı, konuşkan, sevgi dolu, arkadaş canlısı tiplerdir.⁷² Hayat dolu 2'lerin olumsuz yönlerinin başında yaptıkları iyilikleri başa karmalarından dolayı sitemkâr verici olarak adlandırılmaları vardır.⁷³ Övgü ve taktir bekleme, alçakgönüllülük kisvesi altında kibir,⁷⁴ alıngan, ısrarcı, gururlu, kıskanç ve kabul görmek uğruna hayır diyemeyen tutumları da tip 2'lerin sağlıksız düzeyde sergiledikleri davranışlardır.⁷⁵ Tartışmaktan kaçınan tip 2'ler stres altında tip 8'in olumsuz özelliklerini sergilemektedir. Yani sağlıksız düzeydeki 8'ler gibi baskıcı, öfkeli, suçlayıcı ve şiddete meyilli olabilmektedirler.⁷⁶ Rahat hattında ise tip 4'ün olumlu özellikleri olan beklentisiz davranma, duygularının anlamını keşfetme, kendi değerinin farkında olma gibi özellikler kazanmaktadır.⁷⁷

69 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 163; Daniels ve Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 39; Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 63.

70 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 41.

71 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 71.

72 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 77.

73 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 43.

74 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 224-225.

75 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 86.

76 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 83 ve 165.

77 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 83.

Tip:3: Başarı odaklı olan tip 3'ler, imaj ve görünüme verdikleri özenle ön planda olmayı sevenlerdir. Bu özellikleri sebebiyle toplum içinde kolay fark edilen mizaç tiplerindendir. Tip 3'lerin en güçlü yanları lider vasfı taşımaları ve hedeflerine ulaşmak için tüm zorlukları göğüslemeleridir.⁷⁸ Ayrıca azimli, üretken, motivasyonu yüksek, hedefine ulaşana dek çalışabilen ve popüleritesi olan kişilerdir.⁷⁹ Ancak hedeflerini gerçekleştirmek için hırsla kapılıp rekabet ve hileye başvurmaları olası olumsuz risklerdendir.⁸⁰ Başarıya ulaşmak için tüm olumsuzluğu göz ardı edebilen tip 3'ler, olumsuzluklara takılıp başarısız olanlara karşı anlayışsız ve acımasız olabilmektedir. Ayrıca başarıları onlarda kibirli benlik oluşturabilmektedir.⁸¹ Azimli, pratik ve iş bitirici 3'ler stres durumlarında pasif, odaklanamayan, karamsar ve özgüvensiz olabilmektedir. Bu durumda tip 9'un sağlıklı düzeydeki tutumunu takınmaktadırlar. Rahat durumunda ise tip 6'nın olumlu özellikleri olan özenli, dikkatli, affedici, fedakâr ve paylaşımcı bir kişilik sergilemektedir.⁸²

Tip:4: Tip 4'ler için en önemli olgu özgün olmaktır ve sıradan olma olmak için ayrı bir özen gösterirler.⁸³ Anlam ve derinlik arayan, sezgilerini önemseyen, çevresindekiler tarafından anlaşılmayı bekleyen, samimi ve dost canlısı tiplerdir.⁸⁴ Hareketli ve canlı kişiliklerinin yanında ruhlarında tesellisi imkansız gizli bir keder ve üzüntü vardır.⁸⁵ Ancak onlar bu kederli ve hüznü yanlarından beslenirler. Zira sanatçı ruhlu tip 4'ler hüznü yanları sayesinde şiir, yazı, resim gibi eserler ortaya koymaktadır. Bazen neşeli bazen kederli bu yanları onlarda melankolik bir görünüme sebep olabilmektedir. Aşırı duygu iniş çıkışları yaşanması tip 4'lere asi ve hırçın kişilik kazandırabilmektedir. Bu da onların olumsuzluğa açık riskli yönlerindendir.⁸⁶ Tip 4'ler stres altında tip 2'lerin olumsuz özelliklerini sergilemektedirler. Yani

78 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 48.

79 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 71.

80 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 71.

81 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 132-133.

82 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 96.

83 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 52.

84 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 102.

85 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 194.

86 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 86.

özünde içedönük ve derinliği olan tip 4'ler stres durumunda dışadönük ve yüzeysel hareket edebilmektedir. Rahat durumunda ise tip 1'in olumlu özellikleri olan çözüm ve eylem odaklı olma, objektif olma, kendine güvenme gibi özellikleri sergilemektedir.⁸⁷

Tip 5: Öğrenmeye ve araştırmaya aşırı ilgi duyan gözlemci olarak isimlendirilen kişiliklerdir.⁸⁸ Bu mizaç tipi yalnız kalmaya değer veren, iç dünyasına yönelen, insanların içindeyken de sessizce gözlem yapmayı seven, duygularını pek paylaşmayan, ilişkilerinde katı ve soğukkanlı görünen kişilerdir.⁸⁹ Cimrilik, kibir ve şüphecilik tip 5 için olumsuzluğa açık ve önlenmesi gereken özelliklerindendir.⁹⁰ Kalabalık ortamlarda dürtüsel davranışlar sergileyen insanlardan hoşlanmayan tip 5'ler stres altında kendileri de bu şekilde davranabilmektedir. Tip 5'in özünde olmayan dürtüsel ve dağınık olma, yüzeysellik ve kontrolsüzlük durumunu, stres durumlarında tip 7'nin olumsuz özelliklerini sergilemeleriyle ortaya çıkmaktadır. Rahat hattında ise özgüvenli, dışa dönük, konuşkan ve aktif bir kişilik olan tip 8'in olumlu özellikleri görülmektedir.⁹¹

Tip 6: Her tipte olmazsa olmaz olan korku duygusu, tip 6'nın başkın özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvensizlik, şüpheli ve temkinli yaklaşma, her şeye karşı korku geliştirme bu mizaç tipinde diğer mizaçlara karşı daha ön plandadır.⁹² Dışarıya karşı temkinli yaklaşımlarına karşı kendileri güvenilir, sadık ve sıcakkanlı insanlardır.⁹³ Tip 6 iş birliği ve uyuma önem veren, bir gruba ait olduklarında yüksek bağlılık hisseden, aksi düşünceye sahip olsalar dahi sivrilmeyi pek sevmeyen, sır konusunda ketum olan, otoritenin gerekliliğine inanan mizaç tipidir.⁹⁴ Tip 6'ların önlenmesi gereken olumsuzluğa açık yönleri ise kararsızlık, kötümserlik, bağımlılığa

87 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 111.

88 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 56.

89 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 288.

90 Selçuk-Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 109.

91 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 124.

92 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 102.

93 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 60.

94 Selçuk-Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 116.

eğilim, yetersizlik hissidir.⁹⁵ Tip 6'lar stres durumlarında tip 3'lerin olumsuz özellikleri olan çatışmacı, suçlayıcı, kibirli ve bencil olabilmektedirler. Rahat durumlarında ise huzurlu, sakin, iyimser özelliğe sahip tip 9'un olumlu özelliklerini yansıtır.⁹⁶

Tip 7: Neşeli, meraklı, iyimser, eğlenceli, yeniliklere açık, açık fikirli, hoşgörülü bir mizaç tipidir.⁹⁷ Ayrıca sosyal ve yardımsever kişilikleriyle sevilmektedirler. Hayal güçleri oldukça güçlüdür.⁹⁸ Anı yaşayan, sorunlara takılmayan yapıları vardır. Ancak stres altında sorunlara fazlasıyla takılıp büyüten bambaşka bir kişiliğe bürünebilmektedirler. Neşeli tip 7 gitmekte, yerine eleştirel, yargılayıcı, öfkeli, toleransı olmayan ve yanlış odaklanan kuralcı bir kişilik gelmektedir. Bu özellikler tip 1'in olumsuz özellikleridir. Yani tip 7 stres hattında tip 1'in olumsuz özelliklerini yansıtmaktadır. Rahatladığında ise tip 5'in olumlu özellikleri olan; sakin, eksik ve yanlışları göz ardı etmektense kabullenen, kendini kontrol edebilen kişiliği sergilemektedir.⁹⁹ Ayrıca tip 7'nin olumsuzluğa açık ve önlenmesi gereken özellikleri arasında savurganlık, dağınıklık ve düzensizlik, sabırsızlık, birçok işe el atma ancak hepsinden kolayca sıkılıp yarım bırakma bulunmaktadır.¹⁰⁰

Tip 8: Adalet ve haksızlıklara karşı duyarlı, güçsüz ve mazlumları koruyan, çatışmadan kaçınmayan, cesur, dürüst, kararlı ve arkadaş canlısı kişiliklerdir.¹⁰¹ Buyurgan ve otoriter üslupla konuşabilen ve çabuk öfkelenen¹⁰² yapıları sebebiyle tip 8'ler edep çizgisinden çıkmaya en fazla meyli olan mizaç tipidir. Bu sebeple enneagramın kötü çocuğu¹⁰³ olarak kabul edilmişlerdir. Stresliken tip 5'in sağlıksız özelliklerini sergilemektedirler. Korkusuz tip 8'leri korku kaplamakta, özgüvenleri sönmekte ve kararsız, aşırı düşünceli

95 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 125.

96 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 136.

97 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 316.

98 Daniels-Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 64.

99 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 152.

100 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 132.

101 Daniels-Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 64.

102 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 158.

103 Maitri, *Enneagramın Spiritüel Boyutu*, 257.

bir kişiliğe bürünmektedirler. Rahat hatlarında ise tip 2'nin olumlu özellikleri olan alçakgönüllü, kabullenici ve hassas bir kişilik sergilemektedirler.¹⁰⁴

Tip 9: Enneagramın barışçıl kişilik tipi olan tip 9'lar; uyumlu, farklı düşüncelere saygılı, çevresindeki insanlara karşı duyarlı ve onları memnun etmeye çalışan kişilik tipidir.¹⁰⁵ Sabırlı, yumuşak huylu, arabulucu, hayatında rutin düzen oluşturan, çatışmaktan kaçınan insanlardır. Tüm bu olumlu özelliklerle birlikte olumsuzluğa açık yönleri ise hayır diyememeleri, ertelemeleri ve tembellik göstermeleri, inatçılık yaparak pasif agresif olmalarıdır.¹⁰⁶ Tip 9'lar stres durumlarında tip 6'nın olumsuz özelliklerine gitmektedirler. Burada tepkisel, çatışmacı ve gergin özellik sergilemektedirler. Rahat hatlarında ise tip 3'ün olumlu özelliklerini sergileyerek aktif, üretken, azimli ve özgüvenli olmaktadır.¹⁰⁷

3. İlâh-ı Mu'tekad, A'yân-ı Sâbite, Rabbi Has Kavramları ile Enneagram Mizaç Tiplerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde enneagram mizaç tiplerinin mevcut özellikleri üzerinden sahip olabilecekleri ilâhî isimler ve sağlıklı, sağlıklı, orta düzey olmak üzere farklı kişilik boyutlarında sergiledikleri davranışlar çerçevesinde de muhtemel ilâh algıları belirlenmeye çalışılmıştır.

İnsanın özünde Allah'a ait hakikatler bulunmakla birlikte, kişiliği oluşturan davranışlar sadece bu hakikatlerin yansımasından ibaret değildir. Bu davranışların arkasında insanı yetiştiren ailesi, çevresinin sahip olduğu kültür, aldığı eğitim, okuduğu kitaplar ve bunların bütününde oluşturduğu ideolojisi ve inancı vardır. Tüm bu dış etkenlerin etkisiyle insan kendi hakikatini perdeleyebilmekte, açığa çıkmasını engelleyebilmektedir. Enneagramın insan özelliklerini onların davranışları üzerinden sağlıklı, orta ve

104 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 164.

105 Daniels- Price, *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*, 72.

106 Selçuk- Yılmaz, *Ebeveyn Benim*, 162.

107 Acarkan, *Enneagram ile Kendini Keşfet*, 176.

sağlıksız olarak seviyelere ayırması insanın özündeki hakikatin sabitliğine ancak davranış düzeyindeki değişkenliğine dikkat çekmektedir.

Her insanın enneagram tipinin taşıdığı özellikler, onun a'yân-ı sâbitesini yani rabbi hassı denilebilir. İlâh-ı mu'tekad ise insanın kendi hakikati ve rabbi hassı üzerinden Allah'ı algılamasıdır. O halde insan sahip olduğu enneagram tipinin özellikleri üzerinden bir tanrı tasavvuru ortaya koyacaktır. Örneğin, tip 2 mizaca sahip bir birey Allah'ın rahmetinin gazabından üstün olduğunu idrake daha yatkın olmaktadır. Orta düzeyde tip 2 Allah'ın rahmeti ve gazabı arasındaki dengeyi sağlayarak; rahmete sığınmakla birlikte gazabının varlığını unutmadan hareket etmektedir. Başka bir ifadeyle bir yandan haramlara düşmemeye gayret ederken bir yandan ibadetlerdeki hatalarını Rabbinin affedeceğine inanabilmektedir. Sağlıksız düzeyde tip 2 günah ve harama düşüp, Allah'ın affedeceğinin arkasına sığınabilmektedir. Sağlıklı düzeyde ise tip 2 bir birey sahip olduğu yardımseverlik vasfının Allah'ın rahman isminin tecellisi olduğunun şuuruna varmaktadır. “*Ok attığın zaman sen atmadın, Allah attı*”¹⁰⁸ ayeti şuurunca kendisini hayra yönlendiren tüm eylemlerinin faili olarak Allah'ı görebilmektedir.

Diğer mizaç tipleri sağlıksız yönleri üzerinden değerlendirildiğinde şöyle bir tanrı tasavvurunun ortaya çıkması muhtemel olacaktır:

Sağlıksız düzey tip 1'de hata ve kusurlara karşı çok duyarlı, kulunun eksiklerinden dolayı ibadetlerini kabul etmeyen bir tanrı algısı.

Sağlıksız düzey tip 2'de kulunun tüm hatalarını (tövbe etmemiş olsa dahi) affedecek kadar merhameti sonsuz bir tanrı algısı.

Sağlıksız düzey tip 3'ün kibri, onu tanrıyı düşünmekten ve ona kulluktan uzaklaştırabilmektedir. Onun için bir tanrı var olabilir ancak irtibat kurulamayan bir tanrıdır.

108 Feyzül- Kur'an, Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server Yayınları, 2016), el-Enfal 8/17.

Sağlıksız düzey tip 4'te insanı ceza olarak dünyaya göndermiş olan ve ona acı çektiren bir tanrı tasavvuru.

Sağlıksız düzey tip 5'te yüce ve aşkın olan ancak insanı duymayacak kadar ona uzak ve mesafeli olan bir tanrı algısı.

Sağlıksız düzey tip 6 her şeyden şüphe duyduğu gibi tanrı hakkında da şüphe duyabilmektedir. Varlığı veya yokluğu şüpheli bir tanrı algısı.

Sağlıksız düzey tip 7 kural ve sınırlara tahammül edemediğinden onun tanrı tasavvuru da bu düşüncesine hizmet edebilmektedir. Yaratıp köşesine çekilmiş, kullarını sınırlandırmayan bir tanrı tam sağlıksız düzey tip 7'lere uygun olabilmektedir.

Sağlıksız düzeyde tip 8'in merhametten uzak, günahkar kulları cezalandıran ve onları affetmesi mümkün olmayan bir tanrı tasavvuru.

Sağlıksız düzey tip 9'da pasif bir tanrı inancı muhtemeldir. Zulmü durdurmaya gücü yetmeyen, zalimi cezalandıramayan ve mazluma el uzatmayan bir tanrı algısı.

Tasavvufta ilâh-ı mu'tekad kavramı, her insanın kendi kısıtlı dünyası içinde Allah'ı sınırlandırmasını ifade etmektedir. Bu sınırlandırma Allah'ı doğru tanımanın önünde engeldir. Enneagramın ana mizacı korumakla birlikte mizaçlar arası geçişe izin veren sistemi, insanın olumlu birçok vasıf kazandırdığı gibi tanrı tasavvurunu da genişletmektedir. Böylece tasavvutta insanın Allah'ı tanımasının kendisini tanımaktan geçmesinin hikmeti ortaya çıkmaktadır. Zira kendisini doğru tanıyan ve sahip olduğu mizacı sağlıklı seviyede kişilik boyutuna yansıtan kişi Allah'a karşı da olumlu ve doğru bir algıya sahip olacaktır.

Enneagramdaki sağlıksız, orta ve sağlıklı kişilik düzeyleri tasavvun nefis mertebeleri üzerinden kişiliğin görünümü gibi değerlendirilebilir. Sağlıksız seviye nefis-i emmârede sergilediği kişiliğe denk gelmektedir. Orta seviye nefis-i levvâme ve nefis-i mülhime olarak ele alınabilir. Sağlıklı seviye

ise nefs-i mutmainneden itibaren diğer nefs mertebelerini (nefs-i raziyye, nefs-i merziyye, nefsi kâmile) karşılamaktadır.

3.1. Enneagram Kişilik Tiplerinin Muhtemel Rabbi Hasları

Enneagram mizaç tiplerinin sahip oldukları genel özellikler üzerinden muhtemel rabbi hassları yani terbiye edici özel esmâsı belirlenmeye çalışılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sıralanan bu ilâhî isimler ile insana bir kutsiyet atfedilmemesidir. İbnü'l-Arabî *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* eserinde ilâhî isimleri sıralarken bu isimlerin insanda tecellisini “abd” kelimesiyle ifade etmesinin kudsiyetin Allah’a ait olduğuna insanın ancak O’nun kulu olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ O halde insanın fitratındaki güzellikler onu var edene ait olmaktadır. İnsan kulu olduğu esmânın güzelliklerini üzerinde yansıtmaktadır.

Enneagram mizaç tiplerinin sahip oldukları özellikler ile ilâhî isimlerin manaları ele alınarak, mizaç tiplerine karşılık gelebilecek rabbi hasları değerlendirilmiş ve her biri üç esmâ ile örneklendirilmiştir:

109 Bakınız: İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye, Hak Yolcusu ve İlahî İsimler*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015)

Tip1 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁰ Abdulbâsir Abdulkuddûs Abdulahâdi	Tip2 İçin Muhtemel Esmâ¹¹¹ Abdulvehhab Abdurrahman/rahim Abdulveliy	Tip3 İçin Muhtemel Esmâ¹¹² Abduzzâhîr Abdalmütekebbîr Abdalmukaddim
Tip4 İçin Muhtemel Esmâ¹¹³ Abdulkâbız Abdulbedi' Abdalmusavvir	Tip5 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁴ Abdulâlim Abdulahkem Abdubâtın	Tip6 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁵ Abdulahsib Abdusselam Abdalmü'min

- 110 Kural ve ilke odaklı, hataları gören ve düzeltmek için gayret eden, sorumluluk sahibi tip 1 mizaça, Allah'ın her şeyi görmesini ifade eden ismi el-Basîr; doğru yola erdiren ismi el-Hadî ve temiz mukaddes anlamında el-Kuddûs ismi tecellî etmektedir. Sadreddin Konevî el- Basîr isminin sahibinin basiretli olduğunu, el-Hâdî isminin sahibinin peygamberlerin rehberliğini benimsediğini ve el-Kuddûs isminin sahibinin ise nefis günahlarından temizlenmiş olduğunu ifade etmiştir. Acarkan, *Enneagram İle Kendini Keşfet*, 63,64; Sadreddin Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 49, 110, 247.
- 111 Sevgiye önem veren, yardımsever, merhametli, dost canlısı olan tip 2, Allah'ın seven ve sevilen manasında el-Vedud, merhametini ifade eden er-Rahman, dostlarına yardım eden el-Velî isminin tecellisidir. Esmâların manalarıyla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız: Acarkan, *Enneagram İle Kendini Keşfet*, 77; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 155, 44, 174.
- 112 Önde ve fark edilir olmayı seven, kendine güvenen, başarılı ve etkili olmaya çalışan tip 1, Allah'ın görünen anlamında ez-Zâhîr, büyüklük manasında el- Mütekebbîr ve öne geçiren manasında el-Mukaddim isminin tecellisidir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 90; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 209, 63, 204.
- 113 Hüznü seven, anlam ve derinlik arayan, özgün, estetik ve güzellik arayan, sanatsal yönü olan tip 4'lerde Allah'ın kalpleri daraltan ismi el-Kâbız; örneksiz yaratan ismi el-Bedi', her şeye şekil veren ismi el-Musavvir tecellî etmektedir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 102; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 70, 89, 250.
- 114 Araştırmayı ve yeni bilgiler öğrenmeyi seven, gözlemleyen ve analiz eden, yalnızlığı seven, şükükanlı ve kontrollü tip 5'lerde Allah'ın her şeyi bilen el-Alîm, eksiksiz hüküm veren el- Hakem, varlığı gizli olan el-Bâtın isminin tecellisidir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 117; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 86, 153, 209.
- 115 Geleceği çok düşünen, kontrolcü, riskleri hesaplayan, sorgulayan, güven arayan, belirsizlikten hoşlanmayan tip 6'larda, Allah'ın hesaba çeken el- Hasib ismi, selâmete çıkaran es-Selâm ismi, güven veren el-Mü'min ismi tecellî etmiştir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 129; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 51, 53, 140.

Tip7 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁶	Tip8 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁷	Tip9 İçin Muhtemel Esmâ¹¹⁸
Abdübâsit	Abdulcelîl	Abdulhalîm
Abdulfettah	Abdulmetîn	Abdulgaffâr
Abdulhayy	Abdulhafîz	Abdussabûr

Tablo 1: Mizaçların Muhtemel Rabbi Hasları

Sûfiler tarafından ziyâdesiyle önem arz eden “*Kendini tanıyan Rab-bini tanır*”¹¹⁹ hadîs-i şerifinin hikmeti ilâhî isimlerde gizlidir. Zira Allah’a yakınlaşmak, insanın esmâ tecellisinin gerektirdiği ahlâkî ilkelere göre yan-şamasıyla mümkündür. İlâhî isimleri yaratılışın ana konusu olarak ele alan tasavvuf, bu ilkeler doğrultusunda yaşama gayretini de temel amaç olarak kabul etmektedir. Nitekim ilâhî isimler Kur’an-ı Kerim ve hadislerde be-lirtilen dinî-ahlâkî emirlerin kavramsal ifadeleridir. O halde şeriata uymak demek ilâhî isimlere uygun yaşamak demektir.¹²⁰

İnsan, yansıması olduğu esmâsını idrak ettiğinde “*neden yaratıldık?*” sorusuna cevap bulabilmektedir. Cevap soruyu soranda gizli olduğundan bu soruda tek bir cevap mümkün görülmemektedir. O halde “*neden yaratıldım?*”

116 Neşeli, iyimser,keşfetmeyi seven, yeniliğe açık, heyecan arayan, hayat enerjisi yüksek tip 7’ler Allah’ın gönüllere neşe veren el- Bâsit, kullarına farklı kapılar açan el-Fettah, hayat sahibi el-Hayy isminin tecellisidir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 144; Konevî, *Esmâü’l-Hüsna Şerhi*, 92,82, 188.

117 Tartışmadan kaçınmayan, güçlü ve mücadeleci, koruyucu ve sahiplenici lider vasıflı tip 8’lerde, Allah’ın celâl ve azâmet sahibi ismi el-Celîl, kuvvetini ifade eden ismi el-Metîn, koruyup, gözetken el-Hafîz ismi tecelli etmiştir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 157; Konevî, *Esmâü’l-Hüsna Şerhi*, 142, 135, 172.

118 Yumuşak huylu, barışçıl, uzlaşmacı, acele etmeyen sabırlı ve sakin olan tip 9’larda, Allah’ın yumuşak davranan el-Halîm, ayıpları örten el- Gaffâr, sabır sahibi es-Sabûr ismi tecelli etmiştir. Acarkan, *Enneagram İle Kendine Keşfet*, 169; Konevî, *Esmâü’l-Hüsna Şerhi*, 73, 122, 260.

119 Şeyh İsmail bin Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Muzil el-İlbâs amma İştuhira min el-ehâdis alâ el-sineti’n-nas*-(Lübnan: 2009), 2 (no.262).

120 İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye, Hak Yolcusu ve İlâhî İsimler*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayın-cılık, 2015), 23.

sorusu daha doğru bir soru olmaktadır. Kendi yaratılış amacını bulan insan iç çatışmalarından kurtulmakta, kainattaki yerini idrak etmekte ve halife olarak vazifesini yerine getirebilmektedir. “*Dinde zorlama yoktur*”¹²¹ ayetini de böyle anlamak mümkündür. Üzerinde tecelli eden esmâsının gerektirdiği şekilde kulluk vazifesini yerine getiren kişi, bu vazifeyi ifa ederken zorlanmayacaktır. Çünkü emri yerine getiriş biçimi onun mizacına uygun olacak ve bu uygunluk zoru dahi kolay kılacaktır. Örneğin; her Müslümanın üzerine farz olan “*emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker*”¹²² (iyiliği emretmek, kötülükten uzaklaştırmak) vazifesi düşünüldüğünde: tip 1 ve tip 8 için bu vazifeyi uygulamak kolay olmaktadır. Zaten tip 1'in özellikleri arasında eksikleri fark etme ve müdahale etme özelliği vardır. Tip 1 için asıl zor olan müdahale etmemektir. Tip 8 için de durum aynıdır. Çünkü tip 8'de adaleti sağlamak adına yanlış müdahale etmekte ve çatışmaktan korkmamaktadır. Diğer mizaçlar için insanları uyarmak bu kadar kolay değildir. Ancak her biri emredildikleri vazifeyi kendi fitratlarına ve sahip oldukları esmâya en uygun şekilde yerine getirebilmektedir. Tip 2 merhamet ve sevgiyle, tip 3 kendisi doğruyu uygulayıp insanlara örnek olarak, tip 4 yazdığı bir yazıyla, şiirle, belki bir resimle, tip 5 ilmiyle ve karşısındakini de araştırmaya sevk ederek, tip 6 samimiyet ve güveniyle, tip 7 neşe ve iyimserliğiyle, tip 9 huzur veren ve sakin yanıyla insanlara yaklaşarak bu vazifeyi yerine getirebilmektedir. Bu durum tarikata intisap açısından da ele alınabilir. Kendi mizacına uygun bir yolu tercih edenler aşkla şevkle daha hızlı yol alırken, mizacının aksine bir yol tutanların ilerlemesi yavaş olmakta veyahut istikrar sağlanamamaktadır.

Kısaca herkes kendi kabiliyeti ölçüsünde Allah'a yakınlığın yolunu oluşturabilmektedir. O halde insanın ilâhî isimlerin tecellisini üzerinde taşıyor olması zaten Allah'ın kullarına onların “*şah damarından daha yakın*”¹²³ olduğunu göstermektedir. Bu yakınlığı idrak etmek, sahip olunan potansiyelin Allah'la insan arasında güçlü bir bağı temsil ettiğini kavratır ve insana sahip olduğu esmânın halifesi olma sorumluluğunu yükler. Bu çerçevede

121 el-Bakara 2/256.

122 el-Âli-İmran 3/104.

123 el-Kâf 50/16.

enneagram tiplerinin rabbi haslarını idrak etmeleri neticesinde kişiliklerinde oluşacak değişiklikler şöyle değerlendirilebilir:

Mükemmeliyetçi tip 1 Abdalbâsir olduğunun şuuruna erdiğinde, kusurları gören gözü, Allah'ın, kendisinin gizli saklı her şeyini gördüğünü idrak eder.¹²⁴ Böylece insanları noksanlıklarından dolayı ayıplamaktan vazgeçer. İnsanların kusurlarına şahit olmanın kendisine yüklediği sorumluluğu idrak eder ve “emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker” emrinin gereğine uygun davranır.

Yardımsever tip 2 Abdalmucib isminin kulu olduğunu idrak ettiğinde, insanlara el uzattıktan sonra yaptığı iyiliği dile getirmez. Kendisinin, Allah'ın hayır kapısında sadece bir hizmetli olduğunu, bu vazifeyi yapmasa dahi Allah'ın hayır murad ettiği kuluna, o hayrı başka bir el ile ulaştıracağına şuuruna varır. Böylece nefsi bir çıkar gözetmeksizin doğası gereği ihtiyaç sahiplerine yönelir.¹²⁵

Başaran tip 3 el-Mûiz olanın kulu olduğunu ve O'nun dilemesiyle öne çıkabildiğini anlar. Bu idrak ona başarıyı da başarısızlığı da sahiplenmemeyi öğretir. Dolayısıyla başardığında oluşan kibirden ve başarısızlıkla oluşan mutsuzluktan kurtulur. Zira Abdalmûiz olan insan, izzet sahibinin Allah olduğunu anlamıştır. Dış görünüşü azâmetli ve kibirli olsa dahi kalbinde bunlardan eser bulunmaz.¹²⁶

Özgün tip 4 el-Kâbiz olanın kulu olduğunun şuuruna vardığında, kalbine gelen kasvet ve hüznün Allah'tan olduğunu anlar. Bu durumlarda takındığı depresif durumdan kurtulur ve kalbindeki hüznün onu Allah'a götüren bir yol olduğunu anlar. İnsanın kalbine ansızın gelen kasvet ve hüznün halini sükûnetle karşılar.¹²⁷

124 İbnü'l-Arabî, *Allah ve İnsan Esmâ-i Hüсна Şerhi*, 45,46.

125 İbnü'l-Arabî, *Allah ve İnsan Esmâ-i Hüсна Şerhi*, 127.

126 İbnü'l-Arabî, *Allah ve İnsan Esmâ-i Hüсна Şerhi*, 31-33.

127 Konevî, *Esmâü'l-Hüсна Şerhi*, 90.

Araştırmacı tip 5 el-Âlim isminin tecellisini üzerinde gördüğünde ilmin sahibinin Allah olduğunu idrak eder. İnsanların bildiklerinin Allah'ın bilgisi yanında denizde bir damla olduğunu anlar. Bu şuur ona ne kadar araştırıp bilirse bilsin Allah'ın ilminin katındaki cehaletini ona öğretir. Bilgelik taslayarak kibre düşmekten nefsinin korur.¹²⁸

Sorgulayan tip 6 es-Selâm isminin tecellisi olarak Abdusselâm olduğunu idrak ettiğinde kalbindeki şüphe yerini güven ve emniyete bırakır. Endişeli ve tedirgin yanı bu esmâ ile teslimiyet ve tevekkül kazanır. Ağırbaşlı ve mütevazı bir hale bürünür ve cahillerle tartışmaktan uzak durur.¹²⁹

Maceracı tip 7 el-Bâsit ismi ile kalbine ferahlık verenin ve yüzünü güldürenin Allah olduğu şuuruna varır. Hüzünden kaçarak daima neşe arayışı içinde olan kalbini el-Bâsit esmâsıyla terbiye eder ve dünyevî eğlence ile değil hidayet nuruyla mutluluğu yakalar.¹³⁰ Böyle bir kul için artık eğlence, Niyâzî Mısırî'nin tabiriyle *tevhîd*¹³¹ olmaktadır. Yani artık gönlü sadece Allah'ı anarken huzur bulur.

Lider tip 8 el-Celîl ismi ile şuur kazandığında Abdulcelîl olduğunu, azâmet ve öfkenin Allah'a ait olduğu idrak eder. Böylece öfkesini sadece zâlimin karşısında ortaya çıkararak öfke kontrolü kazanır. Her şey zıttıyla bilineceği gibi burada da kul Allah'ın Celâl sahibi olduğunu kavradığında kendi şiddet ve baskınlığının âcizlikten kaynaklandığını anlar.¹³²

Barışçı tip 9 el-Halîm¹³³ isminin tecellisi olduğunun idrakine vardığında tam bir barışçı olabilmektedir. Zira tip 9'un görünen hali, sükûnet

128 Sadreddin Konevî (ö. 1274) insan cihetinden el-Âlim ismini "*nefsini bilen*", el-Allâm ismini ise "*gaybı bilen*" olarak tanımlamaktadır. Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 86.

129 Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 51.

130 Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 92.

131 Niyâzî Mısırî, *Niyâzî Mısırî Halveti, Divân-ı İlâhiyyât, Seçmeler*, nşr. Mustafa Tatçı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 429.

132 İbnü'l-Arabî, *Allah ve İnsan Esmâ-i Hüсна Şerhi*, 110-111; Konevî, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, 142.

133 Burada el-Halîm ismi "sabrî ve temkinli olup acele davranmayan" manasında ele alınmıştır. Bakınız: Bekir Topaloğlu, "el-Halîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 15/334.

ortamını bozmamaktan kaynaklı uyum olmakla birlikte içinde gizli bir öfke hali oluşmaktadır. El- Halîm ismi ile iç-dış çatışmasını bitirerek tam bir huzur halini yakalar.

Böylece birer ilâhî isim üzerinden enneagram mizaç tiplerinin muhtemel rabbi hasları çerçevesinde gelişimi ele alınmaya çalışılmıştır. Enneagram tiplerini kişilik boyutunda görünüşleri üzerinden değerlendirirsek şunu söyleyebiliriz: Mizaçlar taşıdıkları esmânın hakikatinden uzaklaştıklarında sağlıklı denilen durumlar ortaya çıkmakta, esmânın hakikatine ulaştıklarında ise sahip oldukları özellikleri kâmil düzeyde sergiledikleri için sağlıklı denilen durumlar ortaya çıkmaktadır. Tasavvufî açıdan ifade edilirse insan, a'yân-ı sabitesine nakşedilmiş esmânın hakikatine uygun bir seyir gösterdikçe nefis mertebelerini birer birer aşmakta ve kemâle ulaşmaktadır.

Sonuç

Tasavvufî eğitimde insanı tanıma ve ona kendisini tanıtmaya yöntemleri vardır. Bu yöntemler insana kendi hakikatini göstermekle birlikte onu Allah'a yakınlatacak usullerdir. Tasavvufun öne sürdüğü yöntem ve usullerin temelinde ilâhî isimler bulunmaktadır. Zira tasavvufta ilâhî isimler hem bir amaç hem de araçtır. Yaratılış açısından değerlendirdiğimizde bir amaç, vusûl açısından ele aldığımızda bir araç olmaktadır. Başka bir ifadeyle Hak Teala'dan çıkış da tekrar ona dönüş de ilâhî isimlerle olmaktadır. Zuhûra gelen her bir insan Allah'ın isimlerinin tecellisi olmakta ve Allah'a vusûlü bu isimleri idrak edip kulluğunu bu hakikat üzere bina etmesiyle mümkün görülmektedir. Allah'a aidiyetin nişânesi olan bu isimler, tecelli ettiği insanın sabit hakikati olmaktadır. Bu sabit hakikatler İbnü'l-Arabî tarafından a'yân-ı sâbite kavramıyla karşılanmıştır. Yani a'yân-ı sâbite yaratılıştan gelen değişmez hakikatleri ifade etmekle birlikte bu hakikatlerin ilâhî isimler olması hasebiyle rabbi has kavramını da ortaya çıkarmıştır. Rabbi has ise a'yân-ı sâbitesini idrak eden insanın o isimle nefsinı terbiye edip Allah'a yakınlığa ulaşmasını ifade eden bir kavramdır. Rabbi hassı ile nefsinı terbiye

etmeye başladığında Allah'a yakınlığın adımlarını atmakta ve O'nu tanıma-ya başlamaktadır. Ancak bu tanımada kısıtlamaya düşme yanılığı ortaya çıkabilmektedir. Bu yanılığı insanın kendi kısıtlılığından kaynaklanmaktadır. Kendi kısıtlı dünyasında Allah'ın sonsuz vasıflarını idrak edemediğinde Allah'ı tanıması da eksik hatta yanlış olabilmektedir. İnsanın kendi algısı-yla yaratıcıyı eksik veya yanlış tanımlamasını İbnü'l-Arabî ilâh-ı mu'tekad kavramıyla ifade etmiştir. Yaratılmış ilâh anlamına gelen bu kavram, her insanın kendi gönül penceresinden Allah'a baktığını ifade etmektedir. Ancak insan kendi penceresinden baktığı cihetle Allah'ı kısıtlı görebilmektedir. İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine göre Allah'ı her yönüyle insana tanıttak olan yine Allah'ın kendisidir. Yani peygamberlere bildirdiği şeriatıdır.

Enneagram, insanı çok yönlü değişken yapısıyla ele alan, ona kendisini tanıttmanın ötesinde gelişim yöntemi sunan bir mizaç sistemidir. Enneagramın kökeni hakkında farklı kaynaklar öne sürülmüştür. Modern ve bilimsel yeni bir sistem olarak kabul edenler olduğu gibi ezoterik kökenli olduğunu savunanlar ile Katolik Hristiyanlık ve Kabala ile özdeşleştirenler de olmuştur. Bunların dışında tasavvufî kökenlere dayandıranlar bulunmaktadır. Bu düşünceye göre enneagram, kadim geleneğin modern dünyaya uyarlanarak sistemleştirilmiş formudur ve onu ortaya çıkaran kadim gelenek ise tasavvuftur. Elbette enneagramın kökenine dair farklı kaynaklar sunanlar bu düşünceye olanlara yönelik itirazlar ortaya koymuşlardır. Ancak bu makalede tasavvufî kökenli olduğunu kabul edenlerin tespitlerine yer verilmiş ve tasavvufî kavramlar çerçevesinde enneagram ele alınmıştır.

Enneagram ilk defa George Gurdjieff (1866-1946) tarafından 1916'de Rusya'da ortaya çıkmıştır. Ermeni asıllı bir ezoterist olan Gurdjieff'in öncülüğünü yaptığı öğretisi enneagramdan ibaret değildir. Gurdjieff *İnsanın Uyumlu Gelişimi Enstitüsü*'nü açarak burada farklı ritüeller gerçekleştirmiştir. Bu ritüeller arasında sema ve ilâhîler gibi tasavvufî uygulamalar dikkat çekmiştir. Bennett, Rafael Lefort, Whitall N. Peryy gibi araştırmacılar onun tasavvuf ile olan bağına araştırmışlardır. Lefort araştırmalarını daha ileri boyuta taşıyarak Gurdjieff'in bahsettiği tüm isimlerle görüşmek üzere Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'a gitmiştir. Gurdjieff'in öğretisinde katkısı olduğunu

düşündüğü on beş sûfî ile görüşmüştür. Lefort, görüştüğü müşidlerin tavsiyesi üzerine önce *Mesnevî*'yi okumuş Gurdjieff'in öğretisinin kökenine dair izler bulduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Hakîm Senâî'nin *Hadikatü'l-Harîka* (*The Walled Garden of Truth*) adlı eserinin İngilizcesini okumuştur. *Hadikatü'l-Harîka*'yı okuduktan sonra Gurdjieff'in yazılarının temelini ve aradığı kanıtı bulduğunu iddia etmiştir.

Gurdjieff'in düşüncesini Nakşibendiyye ve Yeseviyye gibi Orta Asya tarikatlarına dayandıranlar da bulunmaktadır. Gurdjieff'in tasavvufu ve sûfîlerle teması bulunmakla birlikte ortaya koyduğu ve uyguladığı sistem ile tasavvufu uzaklaştırmıştır. Zaten öğretisini dinler üstü bir konuma yerleştirmekte ve kendisini şifacı, büyücü ve mucizevî bir kişi olarak tanıtmaktadır. Gurdjieff'in takipçileri, onun tasavvufî temellere dayandırarak kurduğu farklı ritüelleri olan öğretinin içinden enneagramı ön plana çıkararak mizaç modeli olarak sistematik hale getirmişlerdir. Enneagram, mizaçları tanıtmaya ve gelişim yöntemi sunma bakımından kıymete değer bir ilimdir. Ayrıca klinik araştırmalar sonucunda bilimsel olarak geçerliliği ortaya konulmuş bir mizaç modelidir.

Bu çalışmada kökleri sûfî geleneğe dayanan ancak ondan uzaklaşmış olan enneagram, tasavvuf kavramlarından ilâh-ı mu'tekad, a'yân-ı sâbite ve rabbi has ile ele alınmıştır. Enneagram mizaç tiplerinin terbiye edici esmâsı ve mizaç tiplerinin özellikleri çerçevesinde ilâh algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Enneagram mizaç tiplerinin sağlıklı düzey, orta düzey ve sağlıklı düzey olarak ifade edilen kişilik boyutları tasavvufun nefis mertebeleri üzere rinden kişiliğin görünümü gibi değerlendirilebilir. Sağlıklı düzey nefis-i emmârede sergilediği kişiliğe, orta seviye nefis-i levvâme ve nefis-i mülhimede görülen kişiliğe denk gelmektedir. Sağlıklı düzey ise nefis-i mutmag inneden itibaren diğer nefis mertebelerine (nefis-i raziyye, nefis-i merziyye, nefis-i kâmile) tekâbül etmektedir.

Enneagram mizaç tiplerinin sağlıklı, sağlıksız ve orta düzeylerde sergiledikleri davranışlar tespit edilmiş kalıp bilgi olarak mevcuttur. Bu bilgiler bağlamında muhtemel ilâh algıları yani ilâh-ı mu'tekad düşünceleri belirlenmiştir. Örneğin ana özelliği yardımseverlik ve merhamet olan tip 2 mizacın ilâh algısı rahmet ve merhameti bol, her koşulda kulunu yalnız bırakmayan ve affedici bir tanrı tasavvuru olacaktır. Ancak bu düşüncenin ideal boyutunu yine kişinin mizacında var olan özelliği hangi kişilik boyutunda sergilediği ortaya koymaktadır. Kişi nefis mertebelerinden alt seviyelerdeyse Allah'a ait rahmet ve affediciliği ifrat veya tefritte tasavvur edebilmektedir. Zira nefis-i emmâre ve levvâme gibi kişilik bozukluklarını ifade eden nefis mertebelerinde Allah algısında yanlışların olması muhtemeldir. İlâh-ı mu'tekad kavramı, insanın kısıtlı dünyası içinde Allah'ı sınırlandırmasını ifade etmektedir. Bu sınırlandırma Allah'ı doğru tanımanın önünde engel kabul edilmektedir. O halde kendi algı sınırlarını genişleten, tekâmül içinde olan, gelişen ve değişen; kısacası kendisini keşfeden bir insanın Allah'ı tanımasının önündeki engeller de kalkmaktadır. Enneagramın ana mizacı korumakla birlikte mizaçlar arası geçişe izin veren sistemi, insanın olumlu birçok vasıf kazandırdığı gibi tanrı tasavvurunu da genişletmektedir. Böylece tasavvuf-ta insanın Allah'ı tanımasının kendisini tanımaktan geçmesinin hikmeti ortaya çıkmaktadır. Zira kendisini doğru tanıyan ve sahip olduğu mizacı sağlıklı seviyede kişilik boyutuna yansıtan kişi Allah'a karşı da olumlu ve doğru bir algıya sahip olacaktır.

İnsanın sahip olduğu rabbi hassını yani onun terbiye edicisi özel esmâsını idrak etmesi yine Rabbini tanıması önündeki engelleri kaldıran bir durumdur. Bununla birlikte insanın varoluşsal sorularının cevabı bu esmâda gizlidir. Zira yaratılış gayesini keşfeden insan iç çatışmalarından kurtulmakta, kainattaki yerini idrak etmekte ve halife olarak vazifesini yerine getirebilmektedir. Ayrıca halifesi olduğu esmâyı idrak eden insan özünde var olan mizaç özelliğini de kontrol edebilmeyi yani sağlıklı kişilik düzeyinde sergileyebilmeyi öğrenir. Şöyle ki mükemmeliyetçi mizaç olan tip 1 el-Basîr esmâsının halifesi olduğu şuuru erdiğinde hataları görmenin kendisine bir sorumluluk yüklediğini idrak eder. Böylece kusur ve hata

gördüğünde eleştirmekten ziyâde “emr-i bi’l-mâruf neyh-i ani’l-münker” emrinin gereğine uygun davranır.

Tasavvufta insanın Allah’ı tanınması evvela kendisini tanınmasından geçmektedir. O halde insana kendisini tanıtacak olan tüm yollar kıymeti haizdir. Kendini tanıma yolları arasından enneagramın seçilmesi ise onun diğerlerinden farklı bir sistemi olmasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle enneagramın tasavvufa dayandırılması değerlendirilmeye değer bir konu olarak görülmüştür. Bunun dışında enneagramın insanın değişim ve dönüşümüne yol gösteren bir mizaç modeli olması tasavvufun dikey gelişim sistemiyle örtüşmektedir. Enneagram, insanın özünde var olan ana özellikleri koruyarak değişim ve tekâmülüne fırsat sunmaktadır. Sağlıklı, sağlıklı ve orta düzey olmak üzere üç kişilik düzeyi ile insana, özünde olan hakikatlerin kişiliğe doğru yansımasının nasıl olacağını göstermektedir. Böylece kendisini doğru tanıyan ve kişilik boyutunda doğru yansıtan insanın Rab-bini doğru tanınmasının yolu açılmış olmaktadır.

Kaynakça

- Acarkan, İsmail. *Enneagram ile Kendini Keşfet*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2021.
- Aclûnî, Şeyh İsmail bin Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Muzil el-İlbâs amma İştuhira min el-ehâdis alâ el-sineti'n-nas*. Lübnan: 2009.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhü'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006.
- Cilî, Abdülkerîm. *İnsan-ı Kâmil*. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun. nşr. Selçuk Eraydın vd. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2002.
- Cusack, Carole M. "The Enneagram: G.I Gurdjieff's Esoteric Symbol". Researchgate. 3 Ekim 2023. https://www.researchgate.net/publication/338800466_The_Enneagram
- Çamdalı, Ünal. "Termodinamik ve Sosyal Sistemlerin Yakın Çevre İlişkilerindeki İlginç Benzeşim, Değişim ve Bir Sonuç-Bir Ümit". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67/02 (Şubat 2012), 213-221. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002252.
- Daniels, David N.- Price Virginia A. *Enneagram Kendini Bilme Sanatı*. çev. Seda Darcan Çiftçi. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Demirli, Ekrem. "Mesnevî'yi Fusûsu'l-Hikem'e Göre Yorumlamak "İlah-ı Mu'tekad" ve Mevâ-lânâ'nın Mesnevî'sinden Hikâyeler". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* (2005), 347-364. https://isamveri.org/pdfdrg/D02193/2005_VI_14/2005_VI_14_DEMIR-LIE.pdf
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Feyzû'l-Kur'an, Tefsirli Kur'an-ı Kerîm Meali, çev. Hasan Tahsin Feyizli. İstanbul: Server Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Hakîm, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Hökelekli, Hayati. "Fıtrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Avni Konuk. thk. Tahralı, Mustafa - Eraydın, Selçuk. İstanbul: M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2013.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Basım, 2022.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiyye, Allah ve İnsan, Esmâ-i Hüсна Şerhi*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiyye, Hak Yolcusu ve İlahî İsimler*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

- Kâşânî, Abdulrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü. Lataifü'l-a'lâm fî işaratı ehli'l-ilhâm*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Konevî, Sadreddin. *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Maitri, Sandra. *Enneagramın Spiritüel Boyutu*. çev. Sema Özgün. İstanbul: Omega Yayınları, 2018.
- Merter, Mustafa. *Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Mısrî Niyâzî. *Niyâzî Mısrî Halvetî, Dîvân-ı İlâhiyyât, Seçmeler*, nşr. Mustafa Tatçı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Moore, James. "Neo-Sufizm, The Case Of İdries Shah". Gurdjiefflegacy. (Erişim 27 Mayıs 2025) <https://gurdjiefflegacy.org/40articles/neosufism.htm>
- Palmer, Helen. *Ruhun Aynası Enneagram'a Yansıyan İnsan Manzaraları*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2. Basım, 2010.
- Perry, Whitall N.- Rafael Lefort. *Gürciye ve Gizli Üstadları, Sufizmi Kullanan Modern Akımlar*. çev. Cengiz Erengil. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Sedgwick, Mark. "Sufism and the Enneagram". *Esoteric Transfer and Constructions, Judaism, Christianity and İslâm*. Ed. Mark Sedgwick vd. PDF: Palgrave Macmillan Yayınları, 2021. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-61788-2>
- Selçuk, Ziya- Yılmaz, Enver Demirel. *Ebeveyn Benim, Dokuz Tip Mizaç Modeline Göre Ebeveyn-Çocuk İlişkileri*. Ankara: Mizmer Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Topaloğlu, Bekir. "el-Halîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/334-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "A'yân-ı sâbite". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/198-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.